

Religija malgaškega plemena Antešakov¹ kot primer prareligije in njena primerjava z judovsko-(grško)-rimsko-krščansko religijo, ki jo danes živimo kot sodobno krščanstvo

Pred kakimi desetimi leti sem v Radovljici poslušal predavanje danes že pokojnega slovenskega misijonarja Klemena Štolcerja o verovanju Malgašev, domorodcev z Madagaskarja, med katerimi je deloval. Opisoval je, kako Malgaši na eni strani govorijo o stvarniku in verujejo vanj, na drugi strani pa v duhove svojih prednikov. Pri tem naj bi prednike bolj spoštovali kot samega stvarnika. "Predniki" naj bi bili za Malgaše največja avtoriteta, bojijo se prekršiti pravila in zakone, običaje, ki so jim jih predniki zapustili.

Takrat sem si rekel: "Saj to je vendar prareligija!" Tudi naše krščanstvo je, tako sem menil in še menim, nedvomno šlo v davni prazgodovini skozi tako fazo religijskega razvoja, ko so naši religijski prapredniki, po tej judovsko-krščanski religijski liniji (ki nam je poznana, po ohranjenih bibličnih zapiskih, le do starohebrejske jahvistične faze, od obdobja kakih 1500 let pred Kr. sem, in ne dalj v prazgodovino) častili na eni strani stvarnika² in na drugi strani ohranjali vero v duhove prednikov. Verjetno so tudi naši religijski predniki po slovanski in praslovanski liniji, ki je ne smemo pozabiti, glede na dinamiko, ki deluje znotraj religij, častili tako "prednike" (t.j. duhove prednikov) kot bogove narave, ki so, kot rečeno, religijski ekvivalenti stvarnika.

To zanimanje za naravo religij in njihov razvoj, me je pripeljalo med drugim do Matija Nareda, ki je kot laični misijonar deloval na

Madagaskarju. Rade volje mi je poslal svoj magisterij o religiji madagaskarskega plemena Antešakov. To bom skušal tu predstaviti, obenem pa povleči vzporednice s krščansko religijo, tako glede verovanj, to je idej o "svetu duhov" in idej o stvarniku, kot jih najdemo pri Antešakih, oz. v krščanstvu, kot glede vere, kot odnosa do narave, do ljudi in do prednikov, oz. do stvarnika, kot ga živijo eni oz. drugi (tj. Antešaki na eni strani, oziroma kristjani na drugi). Bralcu je seveda na razpolago celoten magisterij Matija Nareda, tako, da si v njem lahko poišče več podatkov o stvareh, o katerih bom tu skrajšano pisal. Sicer pa navedbe iz magisterija navajam v poševni pisavi.

KRATEK ORIS RELIGIJE ANTEŠAKOV

Nared o religiji Antešakov zapiše (str.98): "Religija teh ljudi je njihova eksistenca in

njih *eksistenca je njihova religija*". V njihovi veri, kot odnosu do ljudi, do sveta in do duhovnih bitij (Stvarnika, prednikov), je, tako je razumeti, ta odnos temeljno pristnejši, kot je pristen podoben odnos v sodobnih civiliziranih družbah.

Antešaki častijo predvsem prednike in "verujejo" v njihovo posmrtno eksistenco, častijo (in "verujejo") pa tudi v Zanaharija, ki ima zanje pomen nekakšnega stvarnika, podobnega našemu (krščanskemu) stvarniku, vendar, in to naj takoj pripomnim, Zanahariju Antešaki ne pripisujejo takih lastnosti in takega odnosa do njih (Antešakov), kakršne je judovsko-krščanska religijska ideologija pripisovala in še pripisuje Bogu Očetu.

Tu naj takoj dodam, da nekateri proučevalci malgaške religije in malgaškega življenja, npr. Louis Catat, ki je pisal o tem konec 19. stoletja, in jih Nared tudi navaja, govore še o pomembnem slabem Duhu, imenovanem Angatra, dalje o "hudobnem in silnem bogu Niangu" (oboje na str. 3), kar pa bi se dalo razumeti kot ostanke nekdanjega mnogoboštva. Sam Nared govori predvsem o Zanahariju. Pri tem pa dodaja: *Rabakarska in mašijanaška vera pa ne poznata samo Stvarnika in prednikov, temveč ljudje verjamejo tudi, da so med Bogom in ljudmi – v "nadnaravnem", pa vendarle tudi na zemlji – še raznorazna druga bitja, kot so škрати, pindkineok, vodne deklice, in drugi duhovi, ki imajo vsak svojo vlogo – dobro ali slabo.*

Za Antešake so predniki najpomembnejši. Predniki naj bi dominatno "vplivali"; postavljali tako pravila družbenega - rodovnega življenja, kot tudi odločilno vplivali - posegali na tuzemsko življenje ljudi. Vera v prednike in s tem povezan kult (običaji, obredi) je, kot M. Nared navaja Renela (str. 109), "substrat cele religije".

Zanahari³ je, kot je razbrati iz Naredovega magisterija, za Antešake nekakšen stvarnik, vendar teološko očitno ni tako natančno opredeljen, kot smo navajeni pri krščanski teologiji glede Stvarnika⁴. Citiram M. Nareda, ki v svoj navedeni citat vključuje mnenje raziskovalca Pietra Lupa (str.103): "Tradicionalna

ljudstva imajo navadno neko svojo predstavo o Bogu Stvarniku, vendar ostaja nejasna, s tem pa je tudi Bog oddaljen od vsakdanjega življenja ljudi. Njegova podoba je velikokrat nedoločljiva. Pri teh ljudeh "je Bog v bistvu razumljen kakor neka stvarnost, ki ne vstopa v kategorije bitij, ki se pojavljajo v času in prostoru. Posledično tudi ne more imeti enakih vrst odnosov, kakor jih imamo z bitji, ki nas obkrožajo. (Lupo 2006, 31.)"

Bog je pojmovan kot vir vsega, kar obstaja, in o njem se govori v presežnikih in v popolnih lastnostih, kot so: vseveden, vsemogočen ter za vse enak. Malgaši pravijo: "Bog je Bog za cel svet" (Andriamanjato 2002, 25). Bog je kakor sonce, ki sveti vsem." In Nared še dodaja: "Pri opredeljevanju pomena, ki se pripisuje Zanahariju, se je vedno kazala neka dvoumnost. Tradicija preučevanja, pa naj gre za belsko ali malgaško, je razlikovala dva vidika: Zanaharija se lahko pojmuje kakor Boga, začetnika vsega stvarstva, ali pa kakor davne (mitične) prednike. Nekateri navajajo, da sama beseda Zanahari izhaja iz besede "razana", to pomeni predniki, in "nahary" – tisti, ki je spočel. Malgaši pojmujejo stanje prednikov kakor stanje, ki je bližje Stvarniku. Od tu tudi mišljenje, da so določeni predniki zavzeli status Boga. Enačenje Boga in prednikov je poudarjeno predvsem pri plemenu Merina, kjer se ne da popolnoma razločevati, kaj pomeni Bog in kaj Predniki. V tem duhu Merinci rečejo, "da je smrt prehod, da človek postane Bog" (Andriamanjato 2002, 33.) Tako se lahko pod pojmom Zanahari pojmuje tudi prednika, ki je spočel osebo, družino ali klan. Iz tega sledi, da je lahko več Zanaharijev oziroma prednikov, in da ima vsak rod svojega (Razafimpahanana 1972, 55.)" Svojevrstno razlago najdemo v sodobnem času pri Domenichiniju in Ramiamananaju (2002), ki nakazujeta, da je Zanahari vrhovni "Bog neba". Zanahari naj bi etimološko kazal na "Boga sonce" ali Andriananahari – "Princ Bog Sonce". To pa pravzaprav ni nova interpretacija, ampak so le povzetki starejše razlage, ki jo zasledimo že v začetku dvajsetega stoletja pri M. G. Ferrandu. Ta pravi, da naj bi "Yanahari" odgovarjalo malezijskemu "Yan-hâri", to pomeni: "sončni bog" ali "bog dneva"."

Obredno se Antešaki obračajo k Zannahariju le ob večjih dogodkih, ko ga pokličejo in po krajšem govoru pošljejo nazaj v njegov svet (Nared, str.106).

Še navajam o Zannahariju in Prednikih iz Naredovega besedila: "Če Antešaki kličejo Stvarnika in prednike, se najprej obrnejo na Stvarnika, tako da nekajkrat zaukajo, da ga "zbudijo". To bujenje oziroma pojmovanje, da Bog včasih tudi malce zakinka, ni lastno samo malgaški teologiji, temveč ga lahko najdemo tudi drugje. Za ponazorilo lahko navedemo kar Sveto pismo, kjer piše: "Zbudi se! Zakaj spiš, o Gospod?" (Ps 44,24.) Pred časom so ljudje na drugem mestu klicali sveto zemljo, ki so jo pojmovali kot napol božansko ("Zemlja, nevesta Stvarnikova" (Domenichini in D-Ramiamanana 2002)), in na tretjem svoje prednike. V sedanjem času se klicanje svete zemlje počasi izpušča iz obreda klicanja prednikov in Stvarnika. V obredu je slišati tako: "In ti, sveta zemlja, tudi tebi moramo povedati ..." (Slabe 1998, 32.) To se sedaj ohranja le še poredkoma.

Naj pripomnim, da tudi v zgodbah Stare zaveze, konkretno v Tretji Mojzesovi knjigi, najdemo nekaj podobnega. Zemlja naj bi bila sveta in ji prav tako pripadajo sobotni prazniki, ko naj bi se spočila.

Imajo pa (Antešaki) običaj, da vedno, ko začnejo kopati v zemljo zaradi pomembnejših stvari, kakor je na primer postavljanje hiše, kopanje temeljev, celo odkopavanje nasledlega avtomobila (Nared navaja v magisteriju nek dogodek, ko je s svojim avtom nekje nasedel), pokličejo prednike in prosijo za blagoslov in dovoljenje, da smejo kopati v zemljo. Ob končani gradnji pokličejo Zannaharija in prednike, da povedo, kaj je bilo narejeno, da prednikom predstavijo nov položaj in pridobitev skupnosti. Ko pa so predniki že navzoči, pa prosijo še splošnega blagoslova za ljudi."

Sam Zannahari ima "moč in možnost", da se razodeva ljudem v raznih oblikah in podobah, preko sanj ali kako drugače. Vendar je po splošnem prepričanju svojo moč prepustil prednikom. Sam Zannahari se ne zanima prepogosto za tekoče življenje na zemlji,

čeprav lahko v svoji moči deluje kadarkoli. Bog (Zannahari – m. o.) je bolj zaščitniški kakor pravični Bog. Njegovo delovanje nakazuje tudi misel, da je predober, da bi se ukvarjal z vsemi človeškimi neumnostmi (Andriamanjato 2002, 29). Antešaki nikoli ne opravljajo obredov samo Zannahariju na čast, pač pa vedno v povezavi s Predniki, ki so prva oporna točka vere: Predniki so temeljna vez z onstranstvom in imajo največji vpliv na tostranstvo. Vsekakor pa Zannahariju priznavajo vrhovno oblast. Zannahari med Antešaki nima nikakršnih podob, templjev ali kakšnega posebnega kulta, ki ni v povezavi s Predniki.

Nared navaja tudi problem v zvezi s prevajanjem krščanskega Svetega pisma v malgaški jezik. Ker naj bi imel Zannahari za Malgaše več pomenov (kot že omenjeno, tudi politeistične⁵ opredelitve v smislu obstoja več Zannaharijev, dalje verovanje o organski povezavi Zannaharija s predniki), so se prevajalci odločili, da bodo za prevod krščanskega (svetopisemskega) Boga uporabljali izraz Adriamanitra (*kralj, ki diši*). Nared dodaja (str.105), da je tudi Adriamanitra povezan s predniki. Tu se dejansko srečamo z nerešenim problemom, ko hočejo prevajalci Svetega pisma ime krščanskega Boga poistoteti z imenom malgaškega Zannaharija (oz. Adriamanitra), ki je idejno bitnostno-(ontološko) različen od ideje krščanskega Boga, o čemer bom spregovoril kasneje. In četudi ima Zannahari za Antešake nekake osebne značinnosti, je, kot navaja Nared (str.106), "Zannahari bolj oddaljen od ljudi in z njimi nima neposrednega in pogostega stika. Vendar je pojmovanje oddaljenega Boga običajno za večji del afriške celine. Afriška misel uvršča Boga zunaj človeškega, oddaljenega iz kozmosa, a obenem pojmuje kozmos kakor "kraj", naseljen z množico duhov, raznih sil ali božanstev (med katerimi so tudi predniki), ki so v stiku s Stvarnikom in z ljudmi." Zannahari je torej za Antešake oddaljen, brez (izrazitih) človeških lastnosti. Antropološko je to povsem razumljivo, saj Zannahari zanje ni prednik (z izjemami v verovanju določenih plemen).

O KULTU PREDNIKOV

Nared navaja: Raziskovalci opredeljujejo kult prednikov kot najznačilnejšo in najočitnejšo potezo v verstvu mnogih, še posebej afriških ljudstev (Tokarev 1974, 102). Kult prednikov se je pojavljal v svojih osnovnih potezah pri mnogih drugih verstvih v zgodovini in je izginil – ali se prevrednotil – ob razvoju iz rodovne v razredno družbo s pojavom širših plemenskih zvez, z razvojem držav ali večjih kraljestev. Velikokrat so se ti kultu iz svoje prvobitne osnove počasi prenesli na čaščenje kraljevih prednikov ali skupnih junakov (herojev), ki so bili pomembni za vso novo širšo skupnost (Nared, str.109). Te navedbe kažejo na to, da so človeški rodovi ohranjali zavest o svojih prednikih, da so dejansko živeli in delovali kot "skupnost živih in mrtvih". Seveda vsak v svoji funkciji, saj funkcija živih in funkcija prednikov (mrtvih) ne moreta biti enaki.

Obredi kulta prednikov na eni strani ponavljajo tradicionalno kulturno vedenje živih nasproti prednikom; ob tem vzbujajo, gojijo in izražajo čustva, ki naj bi jih gojili pripadniki plemena (klana) do svojega plemena (klana), do svoje družbene (plemensko/rodovne) sredine, do starejših predstavnikov klana, mlajših, umrlih. V zvezi s predniki ima poseben religijski pomen skupna (vaška, ali klanska) grobnica, s tabuji še posebej zaščiten prostor. Skupna grobnica je za Antešake pomemben dejavnik družbene (klanske, rodovne) identitete. Nared navaja (str.135): *"Prva želja vsakega Malgaša je, da bi bil, ko umre, pokopan v družinski grobnici. Umreti, to ni zanj nič, slabše je, če bi ne mogel počivati ob svojih prednikih!"* (Randrianarisoa 1959, 22.) Dalje (str.136): *Ljudje verjamejo, da duše umrlih odidejo v neki drug svet, ki pa ni vedno jasno določen. Včasih se ga locira v grobnico ali v njeno okolico, včasih v nejasno bližino Zanaharija, včasih le nekam proti vzhodu.*

Tu se srečamo s podobno religijsko idejo, kot je judovski šeol, tj. prebivališče mrtvih v zgodnji Stari zavezi, ali Had v grških predstavah; gre za ideje o bivališču vseh mrtvih,

ki so se v nadaljnjem religijskem razvoju v judovstvu in krščanstvu razvile v ideje nebes, pekla, vic. Ali gre samo za duše ali pa ima, po verovanju Antešakov, tudi telo po smrti kako vlogo, ni povsem jasno. Priprava mrliča na pogreb in pogrebni obredi Antešakov, npr. kontrola mrliča, ali je obrezan, oziroma obreza mrtvega, če še ni obrezan, namreč govorijo tudi o določeni, sicer nejasni ideji o funkciji telesa po smrti. Glede krščanskega in judovskega verovanja pa vemo, da naj bi po tem verovanju dobilo telo ob "dnevu vstajenja" spet svojo funkcijo (o problematiki teh religijskih postavk si dovolim bralca napotiti na 16. poglavje knjige "Ne in amen" Ute Ranke Heinemann).

Kult prednikov tako utemeljuje sorodstveno-družinske vrednote ter pravila družbene ureditve, kjer imajo praviloma prvo besedo starejši. Širše pa ima pleme Antešakov, kot že omenjeno, tudi institut kraljev⁶, ki imajo posebne pristojnosti pri naslavljanju prednikov. S slovesnostjo, kolektivnostjo kulta in z njegovo institucionalizacijo se kaže predvsem pomembnost čustev, ki jih kult zastopa, brani, vzpodbuja in neguje. Kult osredišča bivanje skozi čas, združuje sedanjost in prihodnost na preteklosti. Kult – razen obveznega žrtvovanja ob določenih dogodkih (prilikah) – nima formalnih doktrin in je vpet v širši kontekst verovanja. (Nared, str.119.) Kult torej nima ideologije v ožjem smislu, tj. verskega nauka, nima religijskega učiteljstva, kot je to npr. v krščanstvu ali v islamu, in deluje na nivoju rodovnega verovanja (rodovne zavesti). V tem osredotočanju na svoj rod antešaska rodovna religija tudi nima težnje po širjenju na druge rodove. Antešaska religija ni ekspanzionistična, kot je npr. krščanstvo ali islam. Sicer se v skladu z religijsko hermenevtiko⁷ to poimenuje "težnja po univerzalizmu" in ne ekspanzionistična težnja, kar v resnici je. Zato je vsiljevanje tujih religijskih vzorcev (npr. čaščenje Kristusa) lahko peljalo v hude konflikte (str. 220).

Zanimiv je obred ob ustoličevanju kralja, ki ga Nared navaja na strani 61. Tu kralj kliče tako Zanaharija kot tudi prednike in opravlja

ob tej priložnosti duhovniško funkcijo klicanja duhov -prednikov: "(...)Naj na zemlji vladata dobrota in sreča. Glej tega vola. Zate je, tebi ga darujemo. To je vse, kar smo ti hoteli povedati. Vrni se v svoje bivališče. Dvigni se nad oblake, kjer bivaš. Govor smo končali, samo za blagoslov te prosimo, potem pa se vrni v svoja bivališča, ker bomo sedaj poklicali še svoje prednike." Potem pokliče prednike po osebnih in družinskih imenih. Njegovi asistenti mu prišepetavajo posamezna imena, da bi koga ne pozabil. S tem bi se zameril pokojniku in navzočim živim sorodnikom pozabljenega pokojnika. Tudi njih prosi, kot je prosil prej Boga. (...) Naroči jim, naj kot duhovi ne nadlegujejo ljudi z boleznimi, nesrečami in drugimi neprijetnostmi. Pobijejo pa naj vse hudobneže, ker niso njihovi prijatelji, še manj pa sorodniki. (...).

V tem obredu klicanja prednikov lahko vidimo podobnost z nekaterimi judovsko-krščanskimi obredi, npr. z litanijami, ko se tudi kliče, sicer le tiste izbrane prednike, ki jih je Cerkev (institucija religije) proglasila za svetnike in jih prosi(mo), da posredujejo za nas pri Bogu. Tudi pri maši duhovnik večkrat kliče krščanske prednike.

Ko začne organiziranost v klane in rodove v svoji organizaciji pešati, ko se torej družbena raven zavihti na kompleksnejšo nadplemensko organizacijo, se kult prednikov začne izgubljati (Radcliffe-Brown 1994, 184). Osebnost in rodovne prednike počasi nadomestijo kraljevi predniki ali heroji, ki lahko izidejo od pogumnejših vojakov ali drugih ljudi, ki so pomemben del ideologizacije družbene ali državne skupine.

Poleg verovanj v Zannaharija in Prednike poznajo Antešaki še različna druga verovanja, druge "religijske" objekte, znamenja, kot npr. Sveti les (haso manitra), različne svete kamne, verovanja, povezana z določenimi živalmi, verovanja v "jezerske deklice" in podobno. Kot sem že omenil je tudi zemlja imela za Antešake določeno religiozno opredelitev⁸ (pomenskost).

Tu se v podroben opis teh različnih drugih verovanj ne bi spuščal. Naj pripomnim le to, da je šla in gre katerakoli religija skozi dolg

zgodovinski proces, v katerem so se pojavljajo različna verovanja in različne "svete" stvari, vezane tako na svet (naravo), kot na človeške rodove in da so omenjeni, v Naredovem besedilu pa podrobneje opisani religijski objekti in verovanja Antešakov (ki se ne nanašajo na Zannaharija in Prednike) najbrž ostanki teh preteklih verovanj, ki so sedaj nekako v senci verovanj v prednike in Zannaharija in je za mnoge teh verovanj težko spoznati izvor in pomen.

Nared v zvezi s tem še zapiše: Najmočnejša prvina v religijskih obredih na afriški celini (in Madagaskarju) pa je žrtvovanje, ki vzpostavlja povezave v svojem temeljnem stanju. Žrtvovanje brani človeško življenje s smrtjo. Prav bi moral Nared zapisati: Žrtvovanje brani življenje rodu (klana, plemena) s smrtjo. Z žrtvovanjem se je namreč prvotno rod odkupil (od zmagovalca ali od premočnega).

Naj za ponazoritev njihovega temeljnega odnosa do življenja, to je vere (ki jo moramo razumeti povezano z upanjem, ljubeznijo v najširšem pomenu teh besed), povezane z njihovim verovanjem, tj. z njihovim razumevanjem stvarnosti, v kateri živijo, navedem še to, kar opisuje Nared na straneh 73/74: "Sprejemanje odločitev v skupnosti poteka po razpravah. Čeprav je videti, da je malgaška skupnost povsem avtoritarna, pa ima v sebi globoke prvine medsebojnega pogovora, usklajevanja in kompromisov. Andriamajato (2002, 23) pravi: "Veliki zakon, ki se pojavlja v malgaški misli, je relativizem. Vse je relativno: dobro, ki se ga dela, ali slabo, ki se ga povzroča, zahvaljevanje in hvaležnost. Vse moralne in materialne domene so relativne. (...) Na koncu: nič ni absolutno. Samo bog si lahko vzame pravico do dokončnih odločitev. On lahko da življenje ali pa ga komu vzame. (...) Samo bog je popoln in vseveden. Tako resnica ni absolutna in ni nikoli resnica samo enega samega, ampak je stvar skupnosti. Odvisna je od okoliščin in kot taka je vedno zgodovinsko pogojena: odvisna je od družbene skupine, v kateri se kakor resnica javlja. ("Ny olombelona mora soa sy mora ratsy", pravi pregovor – Človek je lahko hitro dober ali hitro slab.) Resnica za

eno družbeno skupino je dogovorjena resnica po končani razpravi. Empirično dokazovanje resnice (vsaj ne po načinu, ki ga razumemo v evropskem kulturnem prostoru) velikokrat ne pride v poštev. Samo družba je merilo resnice (Razafimpahana-*na* 1972, 54.) Svoje pa dobi resnica in s tem pravni sistem tudi s preizkusi, ki temeljijo na delovanju magije."

In na str. 273 še doda: *Kakor smo videli, je za antešaško družbo skupnost prav posebnega pomena. Umirjeno življenje v skupnosti pa zahteva tudi izostrene čute za gostoljubje, solidarnost, sodelovanje, za ponižnost, spoštovanje drugih, prijaznost, potrpežljivost in za delitev stvari. Ljudje se v medsebojnem sporazumevanju vedejo skrajno mirno, previdno in ponižno. Pogovor med ljudmi je tako poln spoštovanja! V besedo redko posegajo. Pred vsakim pomembnejšim govorom se prosi za vnaprejšnje odpuščanje, če bi se govorcu kaj zareklo, če bi rekel kaj, česar ne bi smel ali kar bi ne bilo primerno. Ljudje poslušajo, ponavljajo povedano, dodajajo in ponazarjajo s potrpljenjem in spoštovanjem do vseh drugih. Posebno težo pri govoru (kakor tudi v družbi) imajo besede starih ljudi, ki so v svojem življenju mnogo izkusili in s tem preverili modrost prednikov. Zato je tudi starost spoštovana in cenjena..*

Razlike in podobnosti med religijo Antešakov in krščanstvom in poskus razlage slednjih

Predvsem naj pripomnim, da je religijska ideja Zannaharija in Prednikov na zunaj sicer različna od religijske ideje krščanskega Boga, vendar v verovanju Antešakov lahko prepoznamo, kar je bistveno: celovitost istih bistvenih postavk antešaške eksistence, to je odnosa do sveta (narave) in do rodu (skupnosti), kot jo s sodobno analizo najdemo v (starozaveznem in novozaveznem) judovstvu, pa tudi, sicer nekoliko prikrito, v krščanstvu.

So pa razlike. Judovski Bog (Jahve, Elohim) je ideja, v kateri je, tako menim, združena (zlita) tako ideja stvarnika kot ideja prednikov. V zgodovinskem razvoju judovske religije je moralo priti do te sinkreze. In ker Jahve ni samo stvarnik, ki naj bi bil sam po sebi oddaljen, temveč je tudi (v Boga povzdignjeni) prednik, je zato bližji, "komunicira" s

svojim rodom, "zahteva" spoštovanje starih rodovnih postav (obreze, ipd., kar je funkcija prednikov), "obljublja" rodu zaščito, dejavno naj bi deloval v njihovi zgodovini (npr. izhod iz Egipta). Skratka, Jahve se "razodeva". In ker je od Zannaharija različen po svoji "biti", je tudi v "značajskem" pogledu, če smemo tako reči, različen od njega. Obnaša se kot predniki, na kar so že opozorili teologi kot R. Otto. ali Soederblom. Dalje! Zannahari, za Antešake vrhovno bitje, stvarnik, doživljen s strani Antešakov, kot zelo oddaljen, ni imel takih "konfliktov" s svojim rodom, kot naj bi jih imel judovski Bog s "prvima" človekoma, to je z Adamom in Evo, kar je iz judovske religijske tradicije izhajajoče krščanstvo vključilo v svojo zgodbo o odnosu med Bogom in ljudmi. Antešaki ne poznajo konstrukta "izvirnega greha", to je obremenjenosti s "podedovanim smrtnim grehom"⁹, ne poznajo "prekletja" potomcev Adama in Eve, to je prekletja človeškega rodu s strani Boga. Tudi kasnejše¹⁰ sobivanje med "izvoljenim" ljudstvom, če se osredotočimo na Izraelce, in njihovim Bogom (Jahve, Elohim) "je bilo", kot razberemo iz Svetega pisma, polno konfliktov, "nezvestobe" na eni strani in "zvestobe", "izrečenih zavez in obljub" na drugi strani. Krščanstvo, kot religijska veja, ki je izšla iz judovstva, je vso to starozavezno "problematiko" nekako podedovalo in jo "razrešilo" z Jezusovo "odrešenjsko" žrtvijo. Vse to je krščanstvo vključilo v odnos do krščanskega Boga. In vse to vpliva na odnos krščanstva (ali islama ali judovstva) do sveta in življenja.

Religija Antešakov pa je brez take judovsko-krščanske dogmatike. Nared antešaško religijo v tem pogledu opisuje na str. 102:

Preprosto gre za neko celovito, domišljeno in pestro obliko religije, ki združuje življenje na zemlji z življenjem po smrti, s tem pa povezuje umrle prednike, Stvarnika ter ljudi v povezano celoto ter teži po harmoniji; ta se najlepše izraža v družinski solidarnosti in v mirnem sožitju z drugimi klani in plemeni v okolici. Hrepenenje po moči, zdravju, varnosti, zaščiti življenja, številnem potomstvu in umirjenem sobivanju

je vodilna sila malgaške vere. Zaradi tega lahko navedemo kot glavne vrednote malgaškega človeka predvsem čut za skupnost, za sveto (vse, kar zadeva duhove, prednike, Boga in stare običaje), spoštovanje življenja, celostno dojetje (povezanost) tosvetnega in onsvetnega, družinsko solidarnost, spoštovanje avtoritete in prijaznost.

V vsej antešaški religijski praksi se čuti določen zdrav antropocentrizem (podčrtal jaz). Ne gre za pobožno čaščenje Boga Stvarnika, ki je, kakor pojmujejo, zelo oddaljen od navadnih ljudi, temveč za normalno zdravo hrepenenje po dobrinah, ki so potrebne za preživetje, gre za hrepenenje po potomstvu, zdravju in blagostanju. V ozadju vsega je skrb za človeka, pa naj bo na zemlji ali pa na onem svetu, kjer imajo najpomembnejšo vlogo umrli.

V zvezi s problemom poimenovanja krščanskega (svetopisemskega) Boga z antešaško besedo Adriamanitra ("Bog, ki diši"), ki ga Nared omenja na str. 105, naj pripomnim, da je problem predstavitve krščanskega Boga Malgašem, z uporabo njihovega imena Zannahari ali Adriamanitra za krščanskega Boga, dejansko nerešljiv. Misijonarji, širše pa tudi krščanski teologi, kot tudi hierarhično duhovništvo¹¹, bi se morali zavedati razlike med krščansko in antešaško religijo¹². Krščanski Bog je eden. V ideji krščanskega Boga sta združeni (sinkretični) ideji duhov prednikov in ideja stvarnika. Pri Antešakah pa živita še obe ideji (predstavi, "biti") ločeno, konkretno ideji dveh duhovnih bitij, ki imata pomembno vlogo v ohranjanju antešaške eksistence in identitete. Doktrinarno dokaj agresivno krščanstvo (Cerkev) ne bi smelo pozabiti svojega religiocidnega delovanja v preteklosti in bi dandanes moralo čuvati te prvine afriških religij zaradi ohranjanja identitete afriških rodov (narodov).

Res je v religijski postavki ideje krščanskega Boga (Jezus ga je največkrat klical kot Očeta) in posledično tudi v vernikovem doživljanju in sprejemanju svojega krščanskega Boga prisoten tak (čustveno-vedenjski) odnos kot do prednikov, rodu. (Ni čudno, da Hrvatje govore o "Materi božji hrvatski",

Poljaki pa o "...poljski".) Spominjanje in čaščenje prednikov je bilo po pokristjanjenju (posebno malih) narodov izrinjeno iz religijskega kulta. Lahko rečemo, da se je to zgodilo zaradi imperializacije krščanske religije. Sicer je že v judovstvu bilo podobno; častilo se je poglavarje, vladarje, duhovnike in ne prvotnih prednikov.

Ob vse bolj uveljavljajočem se antropološkem spoznanju, da odnos do sveta (narave) uravnava drug čustveno-instinktivni psihični dej, v sodelovanju, skoraj bi lahko rekli, v podrejenosti razumu¹³, da pa na drugi strani med- in znotrajrodovne (medčloveške) odnose uravnava bistveno drugačen, mnogo močnejši, agresivnejši, čustveno-instinktivni dej, kjer razum nima prve besede, lahko razumemo, zakaj so za Antešake predniki mnogo pomembnejši kot stvarnik Zannahari. Govori pa nam tudi to, da judovsko/krščanski stvarnik¹⁴ ni mogel sam od sebe imeti takih lastnosti, kot jih je v verovanju pridobil Jahve/Elohim, ko so ga naši davni predniki v verovanju združili (poistovetili) s predniki. saj se je, kot že navajam svoje mnenje, v judovsko-krščanskem Bogu ideja prednika in stvarnika združila (zlila) že v prazgodovini naše judovsko-krščanske religije. Tako se je, v osnovi vedno prisotna, razumsko/spoznavna (filozofska)¹⁵ ideja Boga stvarnika združila z religijsko idejo prednika in so tako človeške poteze prednika z značilnimi, iz "agresivnosti znotraj vrste"¹⁶ izhajajočimi lastnostmi napolnile (prekrile) podobo krščanskega stvarnika (če omenim samo to, da Jahve "razglaša": "Jaz sem ljubosumni Bog ..." (2 Mz, 20,5.) Tega očitno ni pri percepciji (verovanju v) Zannaharija s strani Antešakov. Naj ponovim mnenje, ki ga je po raziskovalcu Lupu navedel Nared (str. 103): Pri teh ljudeh "je Bog (Zannahari-m.o.) v bistvu razumljen kakor neka stvarnost, ki ne vstopa v kategorije bitij, ki se pojavljajo v času in prostoru. Posledično tudi ne more imeti enakih vrst odnosov, kakor jih imamo z bitji, ki nas obkrožajo" (Lupo 2006, 31).

V zvezi s "komunikacijo z duhovi prednikov" ostaja odprto globlje

psihološko-analitično vprašanje razvoja značaja "verovanja" v takih religijah, kot so krščanstvo oz. islam, oziroma v tistih religijah, ki jih je njihovo duhovništvo razglasilo za "razodete". "Dejanskost" razodetosti se je v teh religijah vzpostavila in se verovanjsko vzdržuje kot ideološka (religijska) postavka, tj. kot "verska resnica", za kar, to je za vzpostavitev take verovanjske postavke, je potrebna struktura, ki ima moč, da vzpostavlja religijsko/ideološke postavke, to je, vzpostavlja določena verovanja. Mnoga verovanja se sicer spontano vzpostavljajo, vendar ne vsa. Najbrž je prav razvoj religijske institucije duhovništva (svečeništva) bistveno prispeval k tako močnim poudarkom o dejanski (konkretni) "razodetosti" v religijah, kot so judovstvo, krščanstvo, islam. Sklicevanje na "razodetost" je namreč temeljna religijska postavka (dogma) judovstva, krščanstva, oz. islama, s katerimi se skušajo legitimirati duhovniške institucije teh religij. Religiozološko primerjalno vidimo, da bi se pravzaprav lahko vse religije, v katerih notranjem življenju je bilo ali je prisotno "komuniciranje" s predniki in morda s stvarnikom, razglašale za "razodete". Teh pa je precej več (najbrž kar vse, razen religij, nanašajočih se zgolj na naravo, če take sploh obstajajo) in med njimi bi bila tudi antešaska religija. V religiji Antešakov nimamo razvite institucije duhovništva in najbrž zato v njej ni takih poudarkov o "razodetosti" in "pooblaščenosti" od Boga, na kar se je sklicevalo npr. judovsko in kasneje krščansko duhovništvo. Sicer nekakšno osnovno "duhovništvo" obstaja tudi pri Antešakih. Starci imajo glede tega pomembno besedo, obenem imajo malgaški klani in plemena (in tako tudi Antešaki) svojo hierarhično (oblastno) strukturo in starešine, tako imenovane kralje, ki vodijo določene običaje (obrede), vendar tu ne gre za religijsko institucijo v današnjem razumevanju pojma religijske institucije, kot ločene in povzdignjene nad rod/religijsko skupnost.

Iz Naredovega besedila je razbrati, da Antešaki jasno ločijo med svojo funkcijo (nalogo živih) in funkcijo ("delovanjem") prednikov.

Razbrati je, da gre pri njihovem odnosu bolj za zvestobo prednikom kot za kakšno "tehnično" izpolnjevanje njihovih konkretnih navodil, saj takih "konkretnih" navodil Nared ne navaja. Razumeti je, da Antešaki simbolično govorijo o "vpraševanju in posvetu s predniki, o pridobitvi njihovih dovoljenj", ipd. V osnovi skušajo le slediti "duhu" prednikov, kot ga nosijo v svoji zavesti, to je, kako naj bi danes živeli in ravnali, kakšna pravila (običaji), ki so jim jih zapustili predniki, naj veljajo v njihovi skupnosti, ipd. Zato ostajajo odprta vprašanja o globljem značaju njihovega "verovanja", ki se nanaša na prednike. To je, ali "verujejo", da so jim dali predniki konkretna navodila in zapovedi, ali le mislijo, da je prav in skladno z "duhom" prednikov, da store tako, kot menijo, da je prav. Vtis imam, da v njihovem "verovanju" prevladuje simbolika, pod katero je prisoten zdrav realizem glede "dejanskosti" komuniciranja s predniki in ne kake metafizične spekulacije o dejanskosti neposrednega komuniciranja z njimi¹⁷.

Nared še navaja: *Temelj malgaške zavesti je sobivanje: sobivanje v skladu s svetom, s predniki in z vsemi ljudmi, ki človeka obkrožajo. Njihovo upanje je blagostanje, hrana, sreča, umanjkanje bolezni, številno potomstvo, dolgo življenje in mirno sobivanje. Čeprav so ljudje tesno ujeti v dáni svet, tako mentalni kakor materialni, skušajo biti s tem zadovoljni. Njihovo vodilo pa pravi: "Mamy ny aina!" – Življenje je sladko! Življenje je dar – nadvse dragocen, ki se ga je treba oprijeti in iz njega potegniti najboljše.*

Ob tem opisu vere Antešakov, ki je povezano z njihovimi verovanjskimi vsebinami ("religijskimi dogmami", bi rekli v naši krščanski mentaliteti), se je seveda potrebno zavedati v zgornjem opisu najbrž v določeni meri prisotne idealizacije vere Antešakov.

Naj v zvezi z njihovim verovanjem o posmrtnem življenju, ki ga razberemo tudi iz njihovega odnosa do skupne, rodovne ali klanske, grobnice, rečem, da je prostor grobnice za njih svet kraj, varovan z mnogimi tabuji. Tu naj bi bilo tudi nekako prebivališče prednikov, čeprav iz besedila ni jasno, najbrž pa tudi v

verovanju Antešakov ni jasno izpostavljeno, kje točno predniki po smrti bivajo. Zanimivo je, da Antešaki (še) ne poznajo ideje pekla ali vic; po antešakem verovanju je prebivališče prednikov nekaj kraj miru in počitka, podobno, kot so starozavezni Judje in Grki imeli predstavo o mirnem bivanju umrlih v šeolu in Hadu. Šele kasneje, v drugem in prvem stoletju pred Kristusom, naj bi se v judovski religiji pojavila ideja pekla, kot večna kazen za "padle" angele in neverujoče, kar je sprejelo tudi krščanstvo. V antešaki religiji ni groženj s peklom in podobnim; verujejo pa, da morajo biti pogrebni obredi opravljeni pravilno, po predpisih, da predniki v miru počivajo. Sicer lahko blodijo po svetu brez miru. "Počivaj v miru" je torej že zelo stara želja, očitno že predkrščanska.

Na koncu še nekaj besed o odtujitvah in manipulacijah v religijah, za religije/ideologije dokaj značilnih pojavih. Ali zasledimo v opisu antešake religije tudi kake manipulativne pojave? Mogoče tudi. Kar pokličejo Zannaharija in ga spet pošljejo proč; v tem je nekaj pollaščenja Zannaharija (Stvarnika), ki naj bi bil kot Bog, vendar absolutna skrivnost. Dalje, pritisk, da morajo Antešaki žrtvovati toliko volov, se mi tudi zdi manipulativen. To, da mora starec načrtovati žrtvovanje zadnjega vola ob svoji smrti, je bolj kot ne (družbeno, "institucijsko") izsiljevanje, saj to žrtvovanje ob smrti nima nikakšne zveze z globljim smislom žrtvovanja; žrtvovanje namreč izhaja iz zahteve po pomirjenju znotraj rodovne oz. medrodovne agresivnosti.¹⁸

izvorno (etimološko) dvojce: ali ime kakega prednika, ali oznako za božanstvo sonca (pravir).

4. Ta dodelanost krščanske ideje Boga je razumljiva glede na mnogo razvitejšo duhovniško in teološko službo v krščanski Cerkvi.
5. Danes razumemo politeizem povsem drugače, kot ga je nekdaj (ne)razumela krščanska teologija ali laična neinstitucionalna religijologija. Vse religije so šle skozi politeistično fazo. Ljudje (rodovi) so verovali v različne bogove narave, pa tudi v bogove rodu, ki so dejansko izšli iz duhov prednikov. Hindujski henoteizem, to je pojav dominantnih bogov znotraj hindujskega mnogobojstva, nam kaže na to, da so bili ti dominantni bogovi tesno povezani z rodом. Večja moč, znotrajrodovna sila jih je oblikovala. Sodobne raziskave kažejo, da so tudi stari Hebrejci, še v času prvega templja, častili več bogov. Kasnejši razvoj njihove religije je pripeljal do religijske postavke o enem Bogu.
6. Nared navaja za kralja vasi ime "mpanjaka ni tamana" in za kralja grobnice "mpanjaka ny kibory". Kaj beseda mpanjaka izvorno pomeni, ne pove. Sama beseda kralj je namreč evropskega izvora in izvira nekako iz 9. stoletja (Karel Veliki). Razumeti je, da je pri Malgaših kralj poglavar določene skupine, ki je tudi voditelj religijskega kulta in se mu pripisuje, kar je značilno za ideološko/religijske sisteme, določene "metafizične" lastnosti in pristojnosti.
7. V skladu z ideološkim načinom poimenovanja.
8. Zanimivo, da podobno religijsko opredelitev zemlje najdemo tudi v Tretji Mojzesovi knjigi (Leviticus), v 3Mz 26 2-45, kjer je med drugim govor o tem, da bo zemlja počivala in nadomestila svoje po Izraelcih opuščene sobote, ki naj bi ji pripadale. Sicer v 3 Mz 19,20 piše tudi: Ne obračajte se na duhove mrtvih in ne povprašujte vedeževalcev! Gre za razumljivo zavračanje verovanj, ki jih institucija judovske religije ni prakticirala. Prednike judovskih rodov so v razvoju te religije že zamenjale pomembne osebe judovske zgodovine.
9. Sicer se danes tudi v krščanstvu skuša, ne govoriti o izvirnem (podedovanem smrtnem) grehu človeških novorojencev. Soočeni smo z nekako tiho znotrajcerkveno sekularizacijo. Podobno tudi Antešaki nekatere stvari opuščajo; npr. ne kličejo več "svete zemlje", ki je imela v preteklosti, skladno s človekovo eksistenco in razumevanjem, božanski status.
10. Razvoj judovske religije, gledano s stališča starozaveznih pripovedi, ni novit. Svetopisemska zgodba je bolj sestavljena različnih religijskih zgodb v nekakšno eno zgodbo. Zgodba o stvarjenju, podana v Prvi Mojzesovi knjigi, je časovno mnogo (za kakih 1000 let) mlajša, kot so zgodbe o izhodu Izraelcev (Mojzesovega rodu) iz Egipta. Tudi imena kot Jahve, Elohim so dejansko imena različnih rodovnih oz. krajevnih (področnih) bogov. Ob tem se srečujemo še s tem, da religijsko sorodna islam in judovstvo izpostavljata povsem druge poudarke iz teh "svetopisemskih" zgodb, kot jih izpostavlja krščanstvo.
11. Kot odločujoči oblikovalci religijskih idej.
12. In najbrž velja to za večino afriških religij.
13. In je tudi ideja Stvarnika v bistvu razumsko-filozofsko.
14. Dejansko tudi v zgodbah o stvarjenju (tako po elohistični varjanti, kot v rudimentarni jahvistični) Bog nima značajski potez Jahveja, ali Elohima. Bolj je podoben Zannahariju.
15. Do ideje stvarnika ali počela ali vzroka vseh stvari, stari Grki so to poimenovali "arche", prihajamo filozofsko, to je

1. Za osnovo za prikaz antešake religije mi je služilo magistrsko delo slovenskega misijonarja Matija Nareda z naslovom: Antešaki in njihovo verovanje. Umestitev verovanj Babakare in Mašijanake v širše modele s poudarkom na teoriji spontane religije. Univerza v Ljubljani. Teološka fakulteta. 2009.

2. Ali različne bogove narave (sveta), ki naj bi bili v ekvivalentni funkciji stvarnikov in urejevalcev in ohranjevalcev sveta in narave.

3. Razpravljanje o izvoru te besede še teče in ga Nared navaja na str.104-108. Podobno kot pri mnogih drugih imenih bogov, tako npr. tudi pri hebrejskem Jahveju, raziskovalci najpogosteje menijo, oziroma vidijo v teh imenih bogov

razumsko, misleč, nekdo ali nekaj mora biti, kar je vzrok ali počelo ali stvarnik vseh stvari. Tudi v vprašanju "Zakaj nekaj je in ne nič?", ki ga je postavil filozof Heidegger, je misel, da "nekaj" je". Ta "nekaj", ta "vzrok" ali "počelo" sveta pa nima (nujno) osebnega odnosa do nas ljudi. Ta osebni odnos naj bi imeli predniki. Oni "so", gledano psihološko–religiološko tisti, ki "postavljajo" zahteve, kako živeti, so grozeča, pa tudi ljubeča avtoriteta svojega rodu. Do njih, prav rečeno, do njihovega spomina, to je v zavesti spominske povezanosti z njimi, lahko vzpostavljamo take (čustvene, pa tudi simbolično "dejavne") odnose, kot so zaupanje, ljubezen (tudi sovraštvo), ljubosumnost, izkazovanje zvestobe, zdrave poslušnosti, izkazovanje časti–člaščenje, itn., ki so v bistvu medčloveški odnosi. To pa so tudi odnosi, ki jih najdemo v religijskih spisih (Biblija, Koran in drugih). Seveda so ti odnosi v religijski (verovanski) situaciji v bistvu simbolični, to je, kažejo na tendenco čim bolj živo ohraniti v spominu prednike in se ravnati v življenju, kot so se ravnali oni, oz., kot bi se oni v danih življenjskih situacijah ravnali. Te simboličnosti se je stari (pradavni) človek, če psihološko analiziramo njegov odnos, jasno zavedal. Kot je razbrati, se tega zavedajo tudi Antešaki, oz. Malgaši. Ob dokaj hudi krščanski indoktrinaciji pa je sodobni kristjan pogosto zmehčen in ne ve, ali so ti (religijski) odnosi simbolični ali kar konkretni.

16. "Agresivnost znotraj vrste" je pojem o čustveno/instinktivnem nagonu, ki ga je uvedel Konrad Lorenz, proučevalec primerjalnega vedenja različnih živalskih vrst, vključno s človeško vrsto, in ga je podrobno opisal v svojem epohalnem delu "O agresiji". Deluje kot individualna težnja, nagon (vključno s pripadajočimi čustvi in z njimi povezanim vedenjem) pri pripadnikih tistih živalskih vrst, ki žive posamično in kot skupnostni nagon (vključno s čustvi in reakcijami) pri tistih pripadnikih osnovnih enot živalskih vrst, ki žive v različno oblikovanih skupnostih (to so črede, krdela, jate, rodovi, plemena, ipd.). Funkcija tega, v evoluciji razvitega nagona, je omogočanje in zagotovitev preživetja te osnovne celice konkretne vrste, tako preživetje rodu pri človeški vrsti, v konkurenci (soočenju – boju) z drugimi rodovi, saj vsi težijo k zagotovitvi njim potrebnega življenjskega prostora in virov prehrane, k ohranitvi njihove identitete, itn. Agresivnost v tej pomenski zvezi (t. j. "agresivnost znotraj vrste") ne pomeni le grobe fizične agresivnosti med posameznimi osnovnimi enotami določene vrste, kot so npr. agresivnosti med različnimi človeški rodovi (plemeni) znotraj človeške vrste – kar se sicer še danes prepogosto dogaja, temveč vključuje široko paleto teženj (agredij), instinktov, tudi simbolnih osebnostnih in skupnostnih vedenj (medplemnski sporazumi, zaveze, vzpostavitev notranjerodovnih struktur, hierarhij, prakticanje določenih dejavnosti, ki rod krepijo in povezujejo, ki tako preživetje osnovne enote (rodu) omogočajo. Še dandanašnja procesija je npr. tako skupnostno vedenje, ki skupnost/rod povezuje, večja samozavest, kaže moč rodu (ali siceršnje ideološke skupine) drugim skupinam, ipd. Znotraj različnih živalskih vrst, ki žive v večjih ali manjših skupnostih, pa tudi znotraj osnovnih skupnosti človeške vrste, "agresivnost znotraj vrste" čustveno in preko različnih skupnostnih vedenj povezuje pripadnike te osnovne celice (rod, plemo, na-rod). Tu se razvijajo povezave (odnosi), kot so solidarnost, tovarništvo, žrtvovanje, pa tudi agresivno vedenje, do tistega, ki te odnose, ki jih "agresivnost znotraj vrste" vzpostavlja, krši, ipd. "Agresivnost znotraj vrste" ima svoje številne čustvene izraze, npr. tudi v privlačnosti, ki jo npr. pripadnik rodu čuti do svojega rodu in v strahu, da bi bil, če bi se rodu ("svojim") izneveril, zavržen ali kar pogubljen s strani rodu. Občutje "Momentum tremendum et fascinans", ki ga je v svoji knjigi "Sveto" (Das Heilige) uvedel Rudolf Otto in ga je razumel kot občutje religijskega "svetega", je dejansko izraz občutij "strahu in privlačnosti", ki ga je pripadnik rodu čutil v odnosu do, na religijski pedestal postavljenih, zahtev rodu do sebe kot pripadnika tega rodu. Lahko dodamo, da je nagon agresivnosti pelje v oblikovanje ritualov, ideologij/religij in je znotraj rodu pripeljal tudi do takšne religijske prakse, kot je kult prednikov.
17. Nekateri avtorji na internetu navajajo za Malgaše tudi prakse "klicanja prednikov" preko določenih posrednikov (te osebe imenujejo mediji). Za določene predele otoka navajajo, da so se včasih zgolj malgaški kralji posluževali "medijev", to je "posrednikov" z duhovi prednikov, da pa se je dandanes ta praksa in število posrednikov dokaj povečalo. To "klicanje duhov" se je sicer v zgodovini religij v določenih obdobjih zelo intenzivno dogajalo. Celó v Prvem Janezovem pismu, 4, 1-4, beremo: "Preljubi, ne zaupajte vsakemu duhu, ampak duhove presojajte, ali so od Boga, kajti veliko lažnih prerokov je prišlo na svet. Božjega duha spoznate po tem: vsak duh, ki prizna, da je Jezus Kristus prišel v telesu, je od Boga; noben duh, ki Jezusa ne priznava, pa ni od Boga", kar nakazuje, da je morala obstajati v določenih krščanskih skupnostih praksa "klicanja duhov". Cerkvena hierarhija je kasneje tako klicanje duhov odločno prepovedovala. Nared v svojem magisteriju za Antešake ne navaja take prakse klicanja duhov, oz. na str. 146 zapiše le, da duhovi prednikov komunicirajo z živimi preko vračev.
18. Na koncu svojega magisterija nas Nared seznaja s teorijo afriških religij, kot jo podaja v svoji knjigi nekdanji misijonar Henry Maurier. Maurier jo imenuje spontana religija, ker naj bi nastala spontano, in vidi v njej nekako izvorno religijo. V svojem prispevku se te predstavitve Maurierjeve teorije spontane religije in Naredovih pogledov nanjo ne dotikam.